

Oponentský posudek disertační práce

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta: Fakulta humanitních studií

Program: Doktorský studijní program Pedagogika

Obor: Pedagogika

Autorka: Mgr. Veronika Pečivová

Název práce: **Subjektivní odpovědnost učitele za žáky: kvantitativní a kvalitativní aspekty**

Oponentka: Doc. Mgr. Jana Kratochvílová, Ph.D.

Pracoviště: Katedra pedagogiky, Pedagogická fakulta MU

Aktuálnost zvoleného tématu

Autorka Mgr. Veronika Pečivová si v souladu s kontextovými faktory učitelské odpovědnosti a dosavadními výsledky výzkumů zvolila zajímavé téma s cílem poznat hlouběji charakteristiky učitelské odpovědnosti studujících učitelství 1. stupně základní školy vybraného studijního programu. Předloženou prací otevírá významné téma ve vztahu k modelu profesní učitelské přípravy a vyplňuje výzkumný prostor – zkoumání subjektivní odpovědnosti studujících v průběhu jejich profesní přípravy a s využitím méně často používaného smíšeného výzkumného designu. Výsledky výzkumu vnímám jako významné pro nově vzniklý studijní program, který uvedl do praxe první absolventy v tomto roce.

Cíle práce a jejich splnění

V teoretické části práce bylo cílem:

- a) teoreticky vymezit klíčový koncept subjektivní odpovědnosti učitele a související pojmy;
- b) sumarizovat závěry českých a zahraničních výzkumů subjektivní odpovědnosti učitele a dalších souvisejících konceptů představených v teoretické části práce.

Cíl teoretické části práce se podařilo splnit. Autorka představuje subjektivní odpovědnost učitele ve vztahu k blízkým konceptům a v kontextu dalších složek profesní identity učitele. Klíčové pojmy, významné pro navazující empirický výzkum, jsou jasně vymezeny a dány do vzájemných souvislostí.

Pro klíčový pojem subjektivní odpovědnosti volí velmi široký rámec, což se pak odráží ve výzkumné části množstvím dílčích výzkumných otázek, které si autorka klade a v širší výzkumu.

V teoretické části autorka nabízí adekvátní přehled empirických poznatků z různých relevantních domácích i zahraničních pramenů. Za velmi významný považuji přehled výzkumných šetření subjektivní odpovědnosti učitele počínaje rokem 1981 až do současnosti. Přehledná tabulka poskytuje zajímavé

informace o metodologii, zaměření i výsledcích výzkumu, včetně zkoumaných konceptů. Obdobně je i každá další kapitola teoretické části práce doplněna o empirické poznatky domácích i zahraničních výzkumů.

Obecně autorka v práci prokazuje velmi dobrou způsobilost shromáždit údaje, systematicky je uspořádat, kriticky analyzovat a získané znalosti pak využít ve svém výzkumu. Promyšlená interpretace názorů vybraných autorů a zjištěných výsledků se zobrazuje v závěrečné diskusi.

Teoretická část tvoří odpovídající východisko pro empirickou část.

Výzkumným cílem bylo zjistit, jak lze u studentů učitelství 1. stupně ZŠ charakterizovat subjektivní učitelskou odpovědnost za žáky.

Postup řešení problému a výsledky disertační práce

Pro svůj výzkum si autorka zvolila explanační smíšený výzkumný design, jehož použití náležitě odůvodňuje a odpovídajícím způsobem interpretuje získané výsledky.

Na teoretická východiska práce navazuje plynule formulace výzkumného cíle, který je dále specifikován na cíle kvantitativní a kvalitativní fáze výzkumu. V práci zaznívá hlavní výzkumná otázka a dílčí výzkumné otázky, opět vztahující se ke kvantitativní a kvalitativní fázi výzkumu. Některé dílčí otázky jsou zaměřeny na deskripci (např. Komu připisují studenti Učitelství pro 1. stupeň ZŠ příčiny za školní úspěch a neúspěch ve výuce?, Jaké učitelské typy na základě zjištěné míry subjektivní učitelské odpovědnosti můžeme identifikovat u studentů programu Učitelství pro 1. stupeň ZŠ.), jiné na vztahy (např. Jak se liší míra subjektivní odpovědnosti za žákovské úspěchy a neúspěchy ve výuce mezi jednotlivými ročníky programu Učitelství pro 1. stupeň ZŠ?). Autorčiny ambice směřují ke zjištění, jak lze charakterizovat subjektivní odpovědnost za žáky studentů programu Učitelství pro 1. stupeň ZŠ. Jde o širší výzkumnou otázku, postihující nejen popis charakteristik, ale i vztahů mezi nimi a míry. V kvantitativní metodologii však postrádám formulaci výzkumného problému a hypotéz, přestože autorka statisticky zpracovává rozdíly v míře subjektivní odpovědnosti za žákovské úspěchy a neúspěchy ve výuce mezi jednotlivými ročníky. Prosím o zamýšlení se nad výzkumným problémem a hypotézami.

Výběr metod je relevantní stanoveným výzkumným cílům. Metodologie smíšeného designu je kompletně popsána, zahrnuje plán, priority kvantitativní a kvalitativní metodologie a jejich kombinace. Použití české verze dotazníku RSA Kantorkové a Mareše (1991, In Lukášová-Kantorková, 2003), oceňuji a vnímám jako návrat k již ověřenému nástroji v našich podmínkách. Kvalitativní polostrukturované interview je s kvantitativním nástrojem provázáno (struktura není explicitně popsána, ale je evidentní z ukázek vedených rozhovorů v přílohách). Realizovaná interview by dle mého názoru mohla jít více do hloubky, otázky by mohly být směřovány i více do vztahů mezi subjektivní odpovědností a dalšími pedagogickými jevy.

Účastníky výzkumu byli studující Učitelství 1. stupně ZŠ. Výzkumný vzorek je adekvátní ve vztahu k zvoleným výzkumným cílům a metodám. Počet dotazníků je pro účely zvoleného statistického zpracování dat akceptovatelný (faktorová analýza). Kvalitativní výzkum zahrnuje 6 participujících. Z hlediska motivace k učitelské profesi jde převážně o homogenní skupinu pozitivně motivovaných studentek. Analytický postup při zpracování dat kvalitativního výzkumu je srozumitelně popsán a ústí ve stěžejní témata spjatá se subjektivní učitelskou odpovědností. Autorka věnovala velkou péči zajištění validity i reliability výzkumných postupů. Validita a reliability je založena na měření a dostatečně popsána v obou fázích výzkumu a při interpretaci výsledků kvalitativních dat doložena autentickými citáty participantů. Autorka prokázala dovednost pracovat s vybranými metodologickými nástroji a schopnost zamýšlet se nad limity výzkumu.

Výsledky disertace

Předložená disertace Mgr. Veroniky Pečivové soustřeďuje cenné teoretické i výzkumné poznatky z oblasti subjektivní odpovědnosti studujících za žáky v průběhu jejich profesní přípravy na vybrané instituci a poukazuje na vztah mezi subjektivní odpovědností budoucích učitelů a reflektivním modelem profesní přípravy.

Řádně provedená analýza zahraničních a domácích vybraných výzkumných prací a dovednost autorky vést odbornou diskusi ke zvolenému tématu přispěla k hlubšímu pochopení charakteristik subjektivní odpovědnosti studujících v kontextu jejich sebepojetí, pojetí výuky, žáka a poznání vývoje míry subjektivní odpovědnosti za úspěchy a neúspěchy žáků.

Za cenné považuji výzkumná zjištění z obou fází výzkumu a jejich propojení a nastínění dalších výzkumných možností. Autorka nejen, že „oživila“ dotazník Mareše a Kantorkové, ale přichází i s novými podněty k jeho rozšíření či doplnění.

V kapitole 9.1 přináší autorka odpovědi na šest výzkumných otázek řešených v rámci kvantitativního výzkumu. Výsledky jsou doloženy solidní deskripcí vycházející z analýzy dat, grafickým zobrazením, tabulkami a pečlivou interpretací ve vazbě na položené výzkumné otázky. Za potěšující zjištění vnímám, že studující přijímají odpovědnost nejen za úspěchy dětí, ale i jejich neúspěchy a za širší pojetí subjektivní odpovědnosti, které jde nad rámec výsledků žáků.

Zbývající čtyři výzkumné otázky jsou spojeny s kvalitativním přístupem. V kapitole 9.2 jsou postupně představeny výsledky tematické kvalitativní analýzy dat. Za inspirující vnímám odhalené oblasti odpovědnosti učitelek, které jdou nad motivaci žáků, zprostředkování učiva a výsledků učení. Poskytují širší pohled na charakteristiky subjektivní odpovědnosti studujících, odpověď na hlavní výzkumnou otázku. Za velmi podnětnou považuji výzkumnou otázku zaměřenou na vliv sebepojetí studentek na subjektivní odpovědnost. Autorka citačními záznamy na popisné úrovni dokládá sebepojetí studujících a popisuje jeho vnímání studentkami, avšak odpověď na vztah mezi sebepojetím a subjektivní odpovědností v interpretaci výsledků postrádám. Prosím autorku, aby uvedla příklad vztahu mezi subjektivní odpovědností studentek a sebepojetím výuky na datech, která měla k dispozici.

Souhrnně konstatuji, že cíle teoretické i praktické části práce byly splněny.

Význam pro společenskou praxi nebo rozvoj vědního oboru

Problematiku disertace považuji za významnou, její zpracování po stránce věcné a metodologické je na velmi dobré úrovni. Oceňuji použití smíšeného designu při řešení zvoleného tématu a transfer tématu do profesní pregraduální přípravy budoucích učitelů/učitelek. Potěšující jsou i získané výsledky, pozitivní posun ve vnímání subjektivní učitelské odpovědnosti nad rámec kognitivní oblasti – výsledků a procesu učení. I když vzhledem k malému počtu respondentů nemohou být výsledky zobecňovány, mohou být použity při reflexi a evaluaci nového studijního programu a přispívat k jeho dalšímu rozvoji. Akademickým pracovníkům, studentům pedagogických oborů a učitelům v praxi přináší práce zajímavé a cenné podněty k zamyšlení se nad koncepcí profesní přípravy budoucích učitelů a významem a dopadem subjektivní odpovědnosti studujících a učitelů pro žáky.

Formální úprava disertační práce

Formální úprava, struktura práce i její rozsah jsou v souladu s požadavky Studijního a zkušebního řádu Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně ze dne 4. února 2021.

Práce je logicky strukturována do jedenácti nosných kapitol, jejichž obsah je v souladu s názvem i zaměřením práce. Kapitoly jsou vzájemně provázány. Práce je zpracována na 166 stranách, bez literatury a příloh na 127 stranách. Je koncipována v tradiční struktuře: kapitoly 1. až 7. jsou věnovány teoretickým konceptům a vztahům mezi nimi, kapitoly 8. až 10. prezentaci výzkumného šetření.

Jedenáctá kapitola představuje závěrečnou diskusi k výsledkům výzkumu. Výzkumná data popisné i vztahové statistiky jsou přehledně zobrazeny v tabulkách i grafech. Přílohy (celkem 7) dokumentují výzkumný postup práce. Autorka dokládá kromě výzkumného nástroje (v české i původní verzi) také ukázky transkribovaných textů a přehled otevřených kódů. Osobně bych uvítala doložení ukázky kódování na části transkribovaného textu a doložení vzniku kategorií a témat. Bibliografický seznam odborné literatury na stranách 128-137 obsahuje celkem 136 zdrojů (s převahou zdrojů zahraničních), na něž se vhodně autorka odkazuje v teoretické, i empirické části práce. Práce odpovídá jazykové normě (ojediněle se objevují nedopsané tvary slov, drobné překlepy) a je psána odborným jazykem. Jelikož neznám požadavek instituce na citační normu používanou v disertačních pracích, je obtížné se k ní vyjádřit. Pokud by se mělo jednat o normu APA, není důsledně dodržena.

Publikační a umělecká činnost doktoranda

Tvůrčí činnost autorky práce se postupně vyvíjí od let 2017-2018, kdy prezentovala své výsledky práce na dvou zahraničních a jedné domácí konferenci k publikování v domácích recenzovaných neimpaktovaných časopisech (e-Pedagogium, Pedagogika).

Závěr

Disertační práce Mgr. Veroniky Pečivové podává ucelené informace o zvolené problematice a je přínosná pro rozvoj oboru pedagogika.

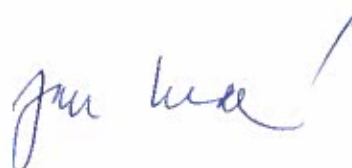
Přináší ucelený pohled na charakteristiky a míru subjektivní odpovědnosti učitelů a studujících ve vazbě na jejich profesní identitu. Jako velmi přínosné hodnotím výsledky poctivě realizovaného kvantitativního i kvalitativního výzkumu a jejich propojení, včetně závěrečné diskuse. Oceňuji snahu a úsilí zabývat se tématem na úrovni profesní přípravy studentů.

Ve své disertační práci Mgr. Veronika Pečivová prokázala schopnost samostatné tvůrčí činnosti v dané oblasti výzkumu. Práce splňuje požadavky standardně kladené na disertační práce v daném oboru, a proto ji doporučuji k obhajobě. Po úspěšné obhajobě navrhuji udělit vědeckou hodnost Ph.D.

Otázky k diskusi a zamyšlení

1. Většina participantek, které se zúčastnily kvalitativní výzkumné fáze, měla k učitelské profesi pozitivní vztah a často i zkušenost s dětmi, jejich doučováním, vedením. Jakým způsobem tento pozitivní vztah k profesi může ovlivnit výsledky výzkumu?
2. Jak si vysvětlujete rozdíly v míře subjektivní odpovědnosti za žákovské neúspěchy v roce 2020 mezi studenty 1. a 3. ročníku. Existovaly vnější faktory, které by tento rozdíl vysvětlovaly?

V Brně 27.7.2021

Doc. Mgr. Jana Kratochvílová, Ph.D.